

Миле Прибиловић, Усташки злочин над српским народом у Пребиловцима у Херцеговини (новине СПЦ „Православље“)

Усташки злочин над српским народом у селу Пребиловци у Херцеговини је без примера и један је од најгорих и најсрамнијих догађаја у људској историји. Да припадају неком другом народу, Пребиловци би били познати и поштовани у целом свету и заштићени у сваком погледу, попут Аушвица, Хирошиме, села Лидица у Чешкој..

Овако, пошто су српски, заборављени су и запостављени од свих, нажалост и од самих Срба. Већини жртава нацизма и фашизма из Другог светског рата обезбеђено је поштовање и заштита. Постоје посебни музеји посвећени њима где им светски државници и друге значајне личности указују поштовање. На међународном нивоу постоје посебни дани посвећени овим жртвама, о њима говоре многе публикације и филмови, а они који их евентуално не признају и не поштују, зачас се нађу под општом осудом тзв. међународне заједнице и њених медија.

Српске жртве из двадестог века не само да се игноришу него се и само њихово помињање и откривање крајем прошлог века, у знатном делу београдске јавности, сматра ратним хушкањем, које је изазвало грађанске и верске ратове на простору бивше Југославије!? По њима је, родбина усташких жртава, која је 1990/91. године отворила јаме и из њих извадила, а потом и достојно сахранила кости мученика, подстакла све балканске национализме који су после довели до крвавог распада Југославије!? Значи да је кости требало заборавити у јамама, како су то и усташе одредиле!?

Код оваквих схватања није чудо што је у Пребиловце, који су због злочина из 1941. године требало да буду најзаштићеније место у Европи, 1992. године поново загазила усташка чизма, претварајући ово вековно насеље и споменик страдања невиних у опустошен терен, или како су сами освајачи, ликујући навели, у „пасиште дивљих свиња“.

Честито српско село

Пребиловци, село које се налази на самом ободу долине Неретве, код Чапљине, од мора удаљено 20, а од Мостара 30 километара, било је до 1941. године једно од највећих и економски најјачих српских села у Херцеговини са око 1000 становника у 120 домаћинстава. У њему су живели побожни, вредни и мирни становници, који никоме нису ништа скривили. Али још пре тога рата били су осуђени на смрт од стране усташких односно клерикално-франковачких структура у окружењу. Разлози су били управо у томе што су Пребиловци били велико, богато и честито српско село, које је у Првом светском рату Србији и Црној Гори дало 18 добровољаца, а и због, за великохрватске аспирације, незгодног стратешког положаја, посебно пошто су 1939. године, кнез Павле и Драгиша Цветковић, ово подручје

срамно уступили Бановини Хрватској. Зато је хрватска великодржавна политика 1941. године покушала, а 1992. године и потпуно успела да долину Неретве, Дубраве и Столац очисти од Срба и свега што је на њих подсећало.

У видовданском покољу (који је за усташе значио одмазду за сарајевски Видовдан 1914. и ново, криво, понижење Срба за овај велики празник), после подмукло изведеног хапшења и везивања у жицу и ланце увек лаковерних Срба који су се уздали у „комшијску реч“, на бројним јамама и другим стратиштима убијени су скоро сви одрасли Срби, мушкарци, из села Габела, Драчево, Дубравица, Кљенак, Колојањ, Церовица, Грабовина, Горње Храсно, Крушево, Бурмази, Попрати, Ошањићи, Дабрица, Козице, Пјешивац, Шћепан Крст, Љубљеница, Прењ, Пјесци, Локве и Речице, као и велики број Срба из Тасовчића, града Чапљине и других насеља.

Највећи број је убијен у Опузену у Далмацији, код села Струге код Чапљине, у којима су жртве затрпане у ископане јаме, затим у крашке јаме: Бивоље брдо, две јаме Кукауше код Маслина, Јасоч, две јаме у Хутову и две у Прењу, Видоњу у коју је бачено братство манастира Житомислић, Барев до код Шћепан Крста, затим на ади код Драчева, на мосту у Чапљини... Један од највећих гробова херцеговачких Срба је река Неретва.

Истребљење Срба у граду Стоцу и околини било је у знаку великог српског празника. На Видовдан, на Видову пољу, поред реке Брегаве која се у средњем веку звала Видова ријека или Видовштица, испод Стоца некадашњег Видовског или Видошког града, убијено је 200 измучених Срба и затрпано у ископане јаме из којих је после извирала крв. Као некада, после давног косовског Видовдана, у српским селима некадашњег Столачког среза (данашње општине Чапљина, Столац и Неум), остале су само српске удовице са нејачи.

Сузе са неба

Код сваког помињања Стоца и Видова поља, потписнику овог текста, са сузама изађу пред очи слике са видовданских помена, седамдесетих година у Стоцу, на којима је свештеник, окружен старицама у црнини, дуго читао списак жртава, у ствари сва српска имена из Херцеговине: „Јову, Симу, Душана, Миху, Шћепу, Лазара, Данила, Гојка, Ристу, Милана, Илију, Тодора, Митра, Саву,..“ На врелом подневу, из ко зна како пристиглог облака, пролило се неколико капи, на шта ми се отело из уста: „Ево кише!“ Једна од тих измучених мајки, које су свашта преживеле али никада нису биле у очају, болно ме опоменула: „Сине, није киша већ сузе с’неба! На данашњи дан увијек ка’не нека.“ Ово сам научио за цео живот!

У току јула 1941. године било је мање масовних злочина, изузев што су до железничке станице Шурманци, возовима допремане групе Срба из Сарајева и околине, где су их дочекивали мештани Шурманаца, Међугорја и Бијаковића, добро организовани у злочиначку групу тзв. усташа-јамара и гурали их у најстрашнију и најдубљу јаму Голубинку, у Шурманцима, из које нико није преживео. У

истом периоду, католички свештеници започињу кампању католичења застрашених српских удовица и сирочади, које није спашавало живот већ је било у функцији умиривања преосталих Срба, како би наредног месеца и они, као овце на клање, отишли у јаме. Тако је и било! Опет је безазаленост, честитост и наивна вера у речи комшија Хрвата и муслимана, била кобна за Србе па је илиндански покољ по броју, старосном и полном саставу жртава био страшнији од видовданског. На ред су дошла највећа српска насеља Пребиловци, Клепци, Опличићи, остатак Тасовчића и друга. Злочини су углавном извршени у двама јамама, које су и два највећа губилишта херцеговачких Срба: Голубинки у Шурманцима и јами Бивоље брдо која је и примила највише жртава.

Небивали злочин

У зору, 4. августа, усташки ројеви из околних села, поступајући по брижљиво припремљеном плану, у густим стрелачким стројевима, опколиле су пространи терен села Пребиловаца. Становништво села је ту ноћ преспавало у брду, али у свануће жене и деца се враћају својим кућама, не очекујући да ће и они бити мета напада. Како је пуцњава почела пре него што је потпуно затворен обруч са источне стране, велики број одраслих мушкараца из села успео је да умакне у Хутово блато, где су многи, у шевару, преживели.

Усташе прикупљају жене са децом и затварају их учионицу сеоске школе. Око 11 часова, дотле прикупљене, у колони их по четворо, уз батињане, спроводе надомак моста на реци Брегави. Претходно су испред школе, кундацима поубијали старице које нису могле да пешаче. Оне који су стигли до моста, потрпали су у четири камиона и одвезли у житни силос у суседним Тасовчићима, који је тога лета био сабирни логор чапљинских Срба на путу за јаме. Ту је, без воде и хране, ова група пребиловачких несрећника преноћила, уз стално узнемиравање усташа које су упадале са батеријским лампама тражећи лепше девојке за силовање. Одавде је, у свануће, када је усташки стражар за кратко отворио силос, успела да побегне Јока Екмечић, удата Јахура, једина од многих које су усташе повеле ка Шурманачкој јами. Из сеоске школе спасиле су се Мара Булут, жена Гојка и Јела Екмечић, жена Марка, са две девојчице.

Поподне 4. као и 5. августа ујутро, усташе по Пребиловцима хватају и доводе у школу преостале жене и децу којима говоре да ће их преселити у Србију. Јадан народ је у ово поверовао па су се облачиле у најлепше што су имали, носећи са собом завежљаје. Ова група била је изложена стравичнијем иживљавању, посебно над девојкама, док су ухваћени мушкарци, после мучења, убијани у долу испод села. Испред школе, после силовања и мучења, убијене су Стана Арнаут, сеоска учитељица и Славица Булут, Словенка, раније католичка часна сестра, која није хтела да се одрекне мужа Жарка.

Ова група је 5. августа послеподне, прво пешице, а затим камионима спроведена право у центар Чапљине, на железничку станицу, где је потом доведена и група из силоса.

Бездушно и садистички, ова нејач, њих око 500, пред очима хрватског и муслиманског становништва које им није пружио ни кап воде а камоли покушало да их спасе, на температури од око 40 степени, потрпана је и затворена у шест сточних, тзв. Г вагона. Предвече су одвезени седам километара на север, до Шурманаца, где у остали на колосеку закључани у вагонима до јутра, 6. августа.

У њиховој пратњи била је велика група усташа из Чапљине и околине, на челу са Андријом Буљаном, монструозним таборником из села Дретеља. Сачекала их је исто тако велика група злочинаца из Шурманаца, Мерђугорја и Бијаковића на челу са злогласним Иваном Јовановићем Црним, усташким главарем села Шурманаца. Било их је више стотина, а један од њих је после рата на суду рекао да их је непосредно у злочину учествовало 150.

Ови злочинци, опремљени дрвеним коцима од 2 метра, на које су везивани венци дувана за сушење, истерала је из вагона пребиловачки народ и потерала их узбрдо. Зауоставили су их на километар од јаме Голубинке, где су их претресли и опљачкали, а затим подељене у мање групе, почели водити ка понору. У јаму су их гурали кочевима, а мању децу су садистички бацали увис изнад ждрела јаме, широког око 4 метра. Оне који си се у очају хватали за камене ивице ударли су кочевима по рукама и глави све док не попусте и падну у понор, чији је вертикални пад отовора 27 метара да би се после спиралне стрмине јама завршила великом галеријом, на дубини од 66 метара од отвора.

Само из Пребиловаца у ову јаму живо је бачено око 500 жена, девојака и деце. Врховни суд Босне и Херцеговине помиње бројку од 570, усташе јамари 520, а Окружни суд у Мостару 470 жртава из Пребиловаца, стадалих у Шурманачкој јами. Већина њих је преживела пад, са преломима или без њих, као и брдо камења које су после тога усташе гурале у јаму. Наиме, пребиловачка нејач је падала на гомилу лешева претходно бачених сарајевских Срба, што је ублажавало удар чије су последице лакше преживљавала деца. Иван Јовановић Црни је сутрадан бацио две бомбе у јаму, вероватно да у околним кућама мештани не би слушали крике паћеника. Ово је свакако било без ефекта, јер су се бомбе морале распрснути знатно пре пада на тло јаме, па су се јауци из ње чули још 7 дана.

Наредних дана и недеља, све до 28. августа у Пребиловцима (које хрватске власти колонизују усташким породицама и мењају назив места у Ново Село) и околном терену, усташе организују хајке на преостале Србе. Масовна убијања су вршена на Краварици код Меданових кућа, поред језера Шкрка, у долу испод села, на Гостиљцу и поред бунара у Брегави, засеоку Брдо, сеоском гробљу, Ораховом долу... На локалитету Морин оток крај Брегаве, заклано је 50 Пребиловчана који су се добровољно предали усташама, утучени сазнањем да су им целе породице страдале у Шурманачкој јами.

Према подацима хрватског оружничтва (жандармерије), усташе су у августу 1941. године убиле 820 Срба из Пребиловаца. Из 51 породице нико није преживео, а преживело је укупно њих 170, од чега су њих 15 жене, девојке и деца млађа од 15 година. Усташе су тријумфално певале:

„Павелићу, шта ћемо од Срба?

Веж' у ланце, бацај у Шурманце!?', и

„Српске су се погасиле свијеће,

Упалит' се више никад неће“.

Дубравско село Опличићи које се налазе поред пута Чапљина-Столац, било је мета усташке акције у исто време кад и Пребиловци. У овом селу убијено је око 160 Срба, углавном мушкараца старијих од 15 година, али је међу жртвама било и жена и деце. После мучког препада од стране комшија муслимана и Хрвата, опличићки Срби су прво затворени у зграду Дуванске станице на Домановићима. После понижавања и премлаћивања, везани жицом по двојица, камионима су спроведени до јаме у оближњем Бивољем брду, у коју је већ био бачен велики број Срба о Видовдану и после њега.

Како се јама налази стотинак метара од пута за Мостар, бацање је вршено ноћу, у мањим групама. Злочинци-јамари били су комшије, познаници жртава. Бацање у јаму преживели су Мирко Ијачић и Јово Пелкић-Кнез, пошто су пре бацања успели да ослободе руке и њима се задрже за камење и корење, при отвору јаме. У јаму је добровољно отишло и неколико девојака и жена, желећи да тако поделе судбину са браћом и очевима, односно синовима и мужевима.

Мањи број Срба из Опличића је, у овом периоду, убијен у јамама Кукауша и Звекалуша у Дубрави, код самог села и на другим местима.

Клепци и Тасовчићи, из којих је о Видовдану, већ било убијено доста Срба, са усташама на кућном прагу и под перфидном и крвавом прозелитском мисијом дон Илије Томаса, жупника жупе Срца Исусова у Клепцима, заклетог усташе од 1937. године и усташког повереника за Столачки срез, мирно су чекали дан свога погубљења.

Дон Илија и остали из усташког стана, одлучили су да то буде понедељак, 11. август, пошто претходног дана, овај жупник-усташа Србе буде превео у римокатоличку Цркву. План је био да се тога дана потпуно истребе Срби у Чапљинској општини. Из кућа су истерани у свануће, а затим, у пратњи усташа, пешице одведени у силос у Тасовчићима. Старије жене које нису могле да пешаче, њих девет, убијене су одмах у Клепцима, па је свима постало јасно шта их чека. Усташе у силосу, пред очима мајки, супруга и деце, везују жицом одрасле мушкарце, са рукама на леђима. То чини познати крволок Мато Андрун- Вук, из Домановића, уврћући жицу док се не уреже у месо, а затим је по жици и рукама ударао клештима.

Када су везани Срби тражили да им врате капе, које су им пале са глава приликом везивања, усташе су почеле да им се гласно смеју и подругују: „Шта ће вам капе, када вам иду главе!“ Више усташа крвнички је тукло младића Косту Мандрапу, из Клепаца, пред пет његових сестара, које су покушавале да заштите брата јединца, те су без страха настрале на усташе. Коста се јуначки држао, псујући усташе, а славећи Србију и Русију, па му је усташа Иван Боровац-Ђондро кроз уста зарио бајонет у грло.

Усташе, личним интвенцијама, ослобађају из силоса неке одрасле Србе из Тасовчића, а затим из неразјашњених разлога и све жене и децу већ осуђене на смрт. Све одрасле мушкарце из Клепаца, Лознице, Гњилишта, Почитеља, Чапљине, као и већину из Тасовчића, везане, камионима, одводе до јаме Бивоље брдо, у коју их живе бацају. Побегла је само младић Никола Пухало (Страхињић) из Лознице. До краја месеца, поред убијања преосталих Пребиловчана, усташе су још једанпут упале у село Љубљеницу, код Стоца и преостале Србе запалили у једној штали. Из пламена је једино побегла девојчица Славојка Вукосав.

Убрзо су Италијани поново окупирали Херцеговину, што је, донекле, зауставило усташке покоље Срба у овом крају. До краја рата, усташе су из овог крају убиле још око 300 Срба, већином деце и жена, од којих преко 100 у септембру 1944, у логору смрти Јасеновац. Насеље Лозница тада је скоро угашено. Преживели Пребиловчани су после рата имали снаге да обнове село, поново се женећи, добијали су другу децу. Због лажног „братства и јединства“, прву децу нису смели да ваде из јаме да би их сахранили. Били су под сталним притиском УДБЕ, а титовци су им разним реформама и арондацијама одузели најбољу земљу.

Умногоне, Савез комуниста био је на линији усташких циљева, прилагођених времену, а на крају је и довео земљу до распада и новог страдања српског народа.

Већина јама је 1961. године забетонирана, а поред њих је Савез бораца подигао споменике, у виду белих, гранитних стубова, са натписима на латиници, на којима је писало да су ту убијене жртве фашиста или усташа у лето 1941. године, без помињања броја и националности жртава, чак ни села из којих потичу. Овим су били зацементирани и сви српски захтеви да се кости жртава изваде из јама и људски и хришћански сахране. За злочине у јамама мало ко је одговарао пред судом.

После 16 година од извршеног злочина и 12 година од ослобођења, УДБА је 1957. године организовала судску фарсу изевши пред Окружни суд у Мостару 14, од бар 150 јамара из Шурманаца, Међугорја и Бијаковића, на челу са Иваном Јовановићем-Црним, који је дотле скриван у околини Суботице. Члан судског већа био је, као поротник, Јозо Јелчић, који 1941. године, насељавао усташе у празне српске куће у Пребиловцима. Од ових тешких ратних злочинаца, само су шесторица осуђена на смрт, а остали на временске казне. Један је осуђен на само три године затвора, што је ругање правди и жртвама српског народа.

Пребиловци, који су после рата наставили да живе, захваљујући надљудској снази и вољи очева, који су се поново женили, са девојкама или удовицама из суседних српских села и са њима добијали децу, неки и у седамдесетим годинама, нису се предавали нити су заборављали своје жртве. Њиховим примером ишла су и друга села. На сеоском гробљу су скоро сви направили породичне гробнице и на њима подигли споменике на којима је била написана пуна истина. Наведена су имена и годишта жртава, од кога су и где страдали, често са стиховима и порукама, које су сметале и властима и Хрватима, али нико није смео да их дира.

Од 1974. године, родбина жртава је почела да организовано, на датуме страдања, у колонама аутомобила, посећује јаме, пролазећи при том кроз усташка села. Ипак, од 1947. до 1990. године, није дозвољавано свештеницима да на јамама служе парастосе. Пребиловчани су 6. август, датум страдања нејачи у Шурманачкој јами, почели да поштују као празник. У пољу тога дана не би радили ништа, а запослени су узимали слободан дан.

Када је, пред неизбежним сломом титоистичка власт ослабила, Пребиловчани су крајем 1989. године поднели захтев за отварање Шурманачке јаме и покренули акцију за изградњу спомен-цркве у селу, у чијој би се крипти сахраниле кости жртава. Придружила су им се ускоро и друга села, захтевајући да се отворе и друге јаме и да се све жртве сахране у Пребиловцима. У правом, спонтаном и ненасилном устанку, уз изузетно добру организованост и пожртвовање, крајем 1990. и почетком 1991. године, отворене су јаме: Голубинка и јама у Бениној огради, обе јаме у Шурманцима, Бивоље брдо, Кукауша доња и горња, Хацибегов бунар и Градина, обе јаме у Хутову, Јасоч, Поплат, Голубинка и Рудине, обе у Прењу, Звекалуша у Опличићима. Јама Гавраница није била бетонирана, а кости жртава су неколико година раније извађене и сахрањене у Горњем Храсну. Остале су неотворене јама Барев до код Шћепан Крста, и три јаме у западној Херцеговини: Хумац, Служањ и Церно. Мошти монаха и искушеника пренете су из јаме Видоња у манастир Житомислић, где су у фебруару 1991. године свечано сахрањене. Извађене кости усташких жртава из других отворених јама су опране и пренете у Пребиловце, где су уз даноноћно дежурство, боравиле у згради Дома културе више од 8 месеци. За то време изграђени су темељи Спомен-цркве посвећене Сабору Српских светитеља и Пребиловачких мученика, са криптом и великим мермерним ћивотом у њој.

Уз служење Патријарха Павла, Епископа Иринеја (Буловића) и Атанасија (Јевтића), и свештенства, 4. августа 1991. године, темељи цркве и крипта су освећени, и мошти мученика су, после Литургије и опела, положене у велики мермерни ћивот у крипти. Овом дирљивом догађају присуствовало је око 10.000 Срба, претежно из Херцеговине и велики број истакнутих личности српског народа из БиХ, Србије и Црне Горе. Али, све је било под сенком претећег ратног сукоба, који је најмање био потребан Србима, а који нису могли да избегну. Око Пребиловаца, наоружани Хрвати већ су држали положаје, а те вечери Радио Ватикан је у емисији на хрватском језику, злослутно оптужио Србе да у Пребиловцима граде своју тврђаву у долини Неретве.

Отварање јама, сахрана усташких жртава и градња Спомен храма у Пребиловцима, посвећеног новомученицима, поред старих и нових усташа, сметало је и другима, у земљи и иностранству, чији је главни политички циљ био разбијање Југославије по авнојевским шавовима, на српску штету и несрећу. Ови догађаји откривали су, дотле сакривену или замагљену истину о ужасном страдању Срба у Независној Држави Хрватској, чију су обнову многи тада спремали. Кости из јама су упозоравале да би такви планови били, не само неправедни него и опасни. Такође, тек развијеном култу Међугорја, одједном је запретила срамота. Испало је да се мноштво ходочасника из целог света клањало селу чији

су мештани, у јами поред села, затрли све мајке са децом једног другог села, само због разлике у вери, а још су Павелићу дали 80 усташких старешина и најокрутније кољаче у логору Јасеновац, какви су били Мато и Станиша Васиљ. Отварање јама нервирало је и утицајне припаднике авнојевско-титовских и удбашких кругова у Београду. Свима њима није ишло на руку ни то што су мученичке кости из Пребиловаца отварале очи српском народу, мотивишући га на отпор разбијању државе. Зато су се често из медија и са политичких говорница чуло да отварање јама подстиче српски национализам, квари међунационалне односе, узнемирава јавност, све до лажи да кости у Шурманачкој јами нису само српске, и разних других увреда и претњи. Жртве су проглашене кривим, објављен је рат мртвој деци и Пребиловци су поново, од истог злодуха, осуђени на погубљење.

Срби из долине Неретве најбоље су осећали опасност, која је претила српском народу, после промена у Источној Европи и самој Југославији. Ипак, ни они нису могли да предвиде догађаје који ће се ускоро десити. Од српских политичара, са обе стране Дрине и од ЈНА, засипани су изјавама да неће бити заборављени и незаштићени. Показало се да је све то било без покрића, као и веровање у цивилизацијске тековине, савест западног света, снагу јавности, међународно право и слично. Босна и Херцеговина је међународно призната 6. априла 1992. године, када је почео и рат. ЈНА се повукла из нове државе 19. маја, а Србији су уведене санкције 31. маја исте године. На малобројне, слабо организоване, деморалисане и саме себи препуштене Србе у долине Неретве, Хрватска је одмах затим покренула офанзиву. Операција је носила назив „Чагал“, одобрио ју је лично Туђман, а изедена је под командом генерала Збора хрватске војске Јанка Бобетка који је детаље у вези са њом изнео у својој књизи „Све моје битке“. Поред ове књиге драгоцен материјал о овој офанзиви је и видео трака коју су снимили нападачи, а која је истог лета доспела у Београд. Бобетко открива да у нападу на Пребиловце, Клепце и Тасовчиће учествује 156. бригада регуларне хрватске војске и 1. бригада ХВО, као и четири диверзантске групе хрватске војске и низ других јединица. Из видео материјала уочљиво је и значајно учешће Парагиног ХОС-а и муслиманских зелених беретки. Ове снаге биле су распоређене у две борбене групе и требало је да из два правца упадну у Пребиловце, са мученичком спомен црквом као главном метом, а коју Бобетко назива костурницом. Офанзива је почела у недељно праскозорје 7. јуна, страховитим бомбардовањем поменутих српских насеља из више десетина разних оруђа које је трајало сатима. На простор ових села, од свега неколико квадратних километара, пало је за пар сати око 7000 пројектила. Истог јутра српски територијалци и већина цивила су се, уз мале губитке, повукли прво у Дубраве, а затим и даље. Хрвати тек сутрадан улазе у напуштене Пребиловце и Тасовчиће, а за неколико дана у њихове руке пада цела лева обала Неретве, са Мостаром, дубравски плато и Столац. Затечене српске цивиле, махом старије жене, одмах брутално убијају, а затим почиње обрачун са материјалним и духовним добрима Срба. Спровођен је бесомучно, систематски, у огорчењу што нема у рукама више живих Срба, и трајао је недељама. Требало је да нестане све што је било српско и што је на Србе подсећало па је уништавана и природа, а пејсажи су добијали други, осакаћени изглед. У првом

налету српска добра која су могла да горе су спаљена. Наредних дана и недеља, инжњеријске јединице ХВ и ХВО и позната грађевинска предузећа „Бетон“ из Метковића и „Конструктор“ из Сплита, експлозивом су рушиле српске куће које су у себи имале армиране бетонске елементе, цркве, манастире, гробнице, домове културе, школе, системе за снабдевање струјом и водом и друго, све до камена поред пута на коме је неко ћирилицом уклесао своје име. Манастир Житомислић, духовни центар херцеговачких Срба и мостарска Саборна црква, највећи српски храм до изградње цркве Светог Марка на Ташмајдану, претворени су у гомилу камења. Док је у завичају све претварано у прах, пепео и дим, Срби из долине Неретве развјели су се по целом свету као бескућници. Био је то историјски лом и национална трагедија, незабележена од турског освајања Херцеговине у 15. веку. Затим је око српских села, на земљи коју су комунисти својевремено одузели, изграђено више насеља за хрватске избеглице из средње Босне.

Одмах по уласку у село, окупатор је скоро ритуално спалио Пребиловце. На фасади последње куће, паликућа из некакве трогирске бојне, зване „Мравоједи“, оставио је графит: „Средија сам што сам стига“. Лако им је било да обаве злочиначки посао у напуштеном селу, кога је остала да „брани“ само Драгиња Медих, стара 64 године, једна од четири пребиловачке девојчице које су преживеле покољ 1941. године. Одбила је да напусти Пребиловце, у којима је поново оплакала мајку и сестре, страдале у Шурманачкој јами. Мученички је страдала од унука оних од којих је 1941. године избегла, а за гроб јој се још не зна. Окупацију и спаљивање Пребиловаца

, Клепаца и Тасовчића није прославила само западна Херцеговина већ и Далмација, а највеселије је било на сплитској риви. Овај догађај Хрвати и данас обележавају, под називом „Липањска зора хрватске Херцеговине“. Објављивањем у својој књизи десетерачког хвалоспева њему самом, под називом „Бобеткова гарда“, хрватски генерал Збора је, заједно са својом државом и председником, стао иза вандалских злочина у долини Неретве. Уз одушевљење због „уништења српских трагова“ народни „пјесник“ оптужује Србе да су покрали хрватске кости и изазвали зло позивањем Патријарха у Пребиловце. Наводимо део:

„Док је сунца Срби ће га клети,
Што им стуче војску на Неретви,
Спржио им Клепаца и Гњилишта,
Била села сада нема ништа,
Пребиловци село на злу гласу,
Сад по њему дивље свиње пасу,
Од Храснога па до изнад Стоца,
Све спржио, не оста ни коца.“

Усташки видео снимци показују да су им сеоске куће, а поготово гробље и зидови Спомен цркве са криптом у Пребиловцима, пали у руке неоштећени и да је над овим селом, његовим покојницима на

гробљу и новомученицима у цркви, смишљено извршен монструозан злочин, без примера у историји. На поменутом снимку, после приказа усташа испред цркве, како псују Србе и прете да ће ускоро избити на Дрину, види се архитекта из Чапљине Зденко Вега, потомак Фрање и Јанка Вега, злогласних усташких логорника из 1941, како седи у крипти у униформи официра ХВО, са руком на макети Спомен цркве. Тако су, на српску и људску срамоту уопште, пребиловачка деца и други мученици из јама, поново пали у руке усташких злочинаца, овога пута унука оних који су их, једнако беспомоћне, бездушно бацили у јаму пре пола века. После тријумфалног сликања и иживљавања над костима жртава својих дедова, савремене усташе су приступиле уклањању свих трагова цркве и крипте. Како су ове биле масивно грађене, рушење им је успело тек из трећег пута. Експлозија се чула до Мостара, удаљеног 30 км. Механизација је одгурала 50 метара даље смрвљене остатке храма, а терен на коме се он налазио је насут земљом и поравнат. До данас се не зна шта је заиста учињено са моштима новомученика. Непознати аутор „Клетве“, исклесане на споменику Огњена Ждракановића, прве усташке жртве из Пребиловаца у 1941. години, је пре последњег рата завапио: „У беле тврђаве мермера закључајте нам добро кости!

Могле би и мртве усташе да нам се напију здравља.

Не, не верујте тишини што се уместо нас јавља!“

И заиста, пребиловачко гробље на чијим је споменицима била исписана истина о усташким злочинима и мртви у њему, било је мета умоболног пира. Многе гробнице су отворене, а кости неких покојника некуда однете, других избачене и разасуте испред гробнице, а трећих спаљене у гробници. Код спаљивању, заостали су делови нагорелог скелета и месингане ручке сандука покојника. Трипко-Трише Екмечић као жртва која је избегла усташке злочине, умро је поред Шурманачке јаме, приликом изношења костију из ње, у новембру 1990. године, од инфаркта, што је својевремено било приказано на телевизији. Усташе су 1992. године, пронашли Трипкову гробницу, минирали је и у њој спалили његове кости, као и кости његовог четворогодишњег унука, умрлог 1984. Спаљене су и кости Раде Медана, Ристе и Манојла Шарића... Споменици који су остали, „стрељани“ су усташким рафалима, а све фотографије покојника су однете. Читав атар Пребиловаца је, на разне начине оскрнављен и опустошен. На простору где се налазила Спомен црква и на делу самог гробља заснована је депонија најразличитијег отпада која је недавно уклоњена. Осујеђена је обнова села тако да се у њега вратило само око 15% предратних становника. Долина Неретве данас је сва у знаку победе злочина и потпуне експлоатације геноцида над Србима. Само уз памћење и поштовање својих Светих мученика, љубав према своме народу и завичају, уз спремност на одређену личну жртву Срби могу да се обнове и опстану у овом страшном, али и дивном крају. Тога има, Богу хвала. Ако је до сада пропуштено, предстојећа 15. годишњица од прогона и пустошења је прилика, да званично позвани у српском народу од Хрватске и Босне и Херцеговине затраже да се објави истина о судбини моштију новомученика из Спомен цркве у Пребиловцима и да се материјално помогне повратак прогнаних на вековна огњишта.

